

ارائه مدل توسعه کارآفرینی روستایی (مورد مطالعه صنایع دستی کردستان)

محمد علی مرادی

دانشجوی دکتری تخصصی، گروه مدیریت کارآفرینی، واحد علوم و تحقیقات تهران، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

مرتضی موسی خانی^۱

گروه مدیریت دولتی، واحد علوم و تحقیقات تهران، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

حمیده رشادت جو

گروه مدیریت آموزشی، واحد علوم و تحقیقات تهران، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۱/۱۹ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۲/۱۹

چکیده

با توجه به خشکسالی‌های چندساله و کاهش تولید کشاورزی و درآمد روستائیان در منطقه کردستان، یافتن راهکارهای جایگزین برای کشاورزی و ایجاد منبع درآمد ثابت و پایداری برای روستائیان ضرورتی انکارناپذیر می‌باشد. نظر به سابقه نسبتاً طولانی صنایع دستی در منطقه کردستان و اهمیت آن در اشتغال و رشد مشاغل روستایی، هدف این تحقیق ارائه مدل توسعه کارآفرینی روستایی با تاکید بر صنایع دستی کردستان می‌باشد. روش انجام پژوهش بصورت آمیخته اکتشافی است که در دو مرحله مجزا انجام شده است. ابزار گردآوری داده‌ها در این مطالعه، در ابتدا بصورت مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با ۱۵ نفر از خبرگان دانشگاهی و مدیران ارشد اجرایی توسعه کارآفرینی روستایی، به ویژه در مورد صنایع دستی و سپس تدوین یک پرسشنامه و توزیع آن در میان جامعه آماری کارآفرینان استان (با ضریب آلفای کرونباخ برابر با ۰/۸۹) که به شیوه تمام شماری برای مطالعه انتخاب شده اند، است. پس از طی مراحل شش گانه تحلیل مضمون، تعداد ۲۳۷ کد توصیفی، ۲۸ کد تفسیری و نهایتاً ۷ مضمون فراگیر و کلی تحت عناوین عوامل فردی، عوامل اجتماعی، عوامل اقتصادی، عوامل فنی، عوامل زیرساختی، عوامل فرهنگی احصاء گردید. نتایج حاصل از اولویت بندی عوامل شناسایی شده از تحلیل عاملی تائیدی نشان داد که عوامل اقتصادی بعنوان مهمترین عامل توسعه کارآفرینی روستایی می‌باشد.

کلیدواژه‌گان: توسعه روستایی، کارآفرینی روستایی، صنایع دستی، تحلیل مضمون، کردستان.

امروزه اکثر صاحب‌نظران، توسعه روستایی را به عنوان یکی از اولویت‌های مهم برنامه کلان توسعه به ویژه در کشورهای در حال توسعه در نظر می‌گیرند و معتقدند که توسعه جامع، هرگز نمیتواند بدون توسعه روستایی بدست آید. در این راستا توسعه کارآفرینی در اشکال و زمینه‌های مختلف در مناطق روستایی بر محوریت انسان به عنوان منبع اصلی توسعه دلالت دارد (سواری، ۱۳۹۷). رویکرد کارآفرینی از راهبردهای مهم توسعه روستایی است که در دهه‌های اخیر برای غلبه بر مسایل اقتصادی-اجتماعی پیش روی جوامع روستایی، مورد توجه قرار گرفته است. این رویکرد که تمایل به سمت نوآوری، ریسک‌پذیری و پیش‌نگری دارد، ذاتی یک فرد یا جامعه نبوده و علاوه بر آن، یک رویداد شانس و تصادفی هم نیست بلکه پدیده‌ای است که شرایط محیطی که عملیات در آن صورت می‌گیرد نیز تعیین‌کننده می‌باشد (امیدپور و همکاران، ۱۳۹۹). کارآفرینی روستایی از مهمترین مباحث مطرح شده در حوزه کارآفرینی در چند سال اخیر بوده (نجفی کانی و همکاران، ۱۳۹۴) و از اثرگذارترین راه‌حل‌ها برای کاهش سطح بیکاری (جمشیدی و همکاران، ۱۳۹۲) کاهش فقر، جلوگیری از مهاجرت (انصاری و همکاران^۱، ۲۰۱۳)، تنوع‌بخشی به درآمد، افزایش میزان تولیدات کشاورزی و غیرکشاورزی، کاهش ریسک معیشتی، افزایش امنیت غذایی پایدار (ولایی و همکاران، ۱۳۹۴) و مهمترین منبع نوآوری و اشتغالزایی (گتا و راجانی^۲، ۲۰۱۷) است. لذا با توجه به این مطالب، این موضوع یکی از محورهای اصلی رشد و توسعه جامع در کشورهای در حال توسعه بوده و به گونه‌ای موتور توسعه اقتصادی آنها محسوب میشود (وانتیلبورگ و همکاران^۳، ۲۰۱۵).

هدف نهایی همه فرآیندهای توسعه، رفاه انسان است و هدف راهبردهای توسعه روستایی نیز دستیابی به رفاه اقتصادی، اجتماعی روستائیت (نصرتی و ایمانی^۴، ۲۰۰۹). لذا بدین جهت است که بایستی به ایجاد اشتغال سودآور غیر زراعی نیز پرداخت تا تفاوت در آمد شهر نشینان بطور فاحشی افزایش نیافته و مهاجرت روستاییان به شهر نیز کاهش پیدا کند. در این راستا در بسیاری از منابع تصریح گردیده که توسعه اقتصاد محلی نیازمند توسعه صنایع است. یکی از این صنایع منحصربفرد، صنایع دستی می‌باشد (سازمان بین‌المللی کار^۵، ۲۰۱۰). اصولاً توسعه مناطق روستایی تنها از طریق فعالیت‌های کشاورزی محض دست یافتنی نبوده و به کارهای دیگری نیز وابسته است. روستاییان در اکثر مناطق کشور، قبلاً درآمد قابل توجهی از کشت و صادرات داشته و لذا به همین جهت نیز توجه کمتری به بخش صنایع دستی می‌نمودند؛ اما در چند سال اخیر به سبب خشکسالی‌های پی در پی و به دنبال آن کاهش درآمد خانوارها، ضرورت دیده می‌شود که روستاییان را به مشاغل مربوط به صنایع دستی بومی منطقه هدایت نموده تا آثار نامتعادل‌کننده خشک‌سالی‌ها که ظاهراً تداوم نیز خواهد داشت، خنثی شود (قنبری و همکاران، ۱۳۹۶).

به باور کارشناسان رونق و توسعه فعالیت‌های صنعتی و گسترش صنایع دستی در سطح روستاها می‌تواند زمینه ساز کاهش فقر و مهاجرت روستاییان به مناطق شهری شود (کولوپینتو^۶، ۲۰۱۱). از آنجایی که صنایع کوچک

¹ Ansari et al

² Geetha & Rajani

³ Vantilborgh et al

⁴ Nosrati & Eimani

⁵ ILO

⁶ Colopinto

روستایی و عوامل موثر بر آن می‌توانند راهنمای خوبی برای سیاست‌گذاران توسعه روستایی باشند، لذا اکثر کشورهای جهان سوم از جمله کشور ما که از نظر سرمایه دارای مشکل اساسی، ولی دارای نیروی کار ارزان میباشند، توسعه صنایع روستایی بر خلاف صنایع بزرگ بیشتر کاربر و کمتر سرمایه بر بوده و زمانی می‌تواند در این کشورها نقش کلیدی خود را در توسعه کشور ایفا نماید که توان رقابت در بازار داخلی و حتی بازارهای خارجی را به دست آورد (غلامی و رشوچی و همکاران، ۲۰۰۴) (2004:62). لذا توسعه کارآفرینی روستایی یک راهبرد نوین و مقرون به صرفه برای تحریک رونق اقتصادی روستایی است (آگاروال^۲، ۲۰۱۸).

استان کردستان و روستاهای آن، علیرغم دارا بودن مزیت‌های چشمگیر نظیر وجود منابع آبی فراوان، وجود مراتع غنی، داشتن استعداد ویژه در زمینه صنایع دستی، هم‌مرزی با کشور عراق و سهولت در انجام فعالیت‌های صادرات و واردات و غیره که باعث رونق اقتصاد و ایجاد اشتغال در یک منطقه می‌شود؛ متأسفانه از نظر نرخ بیکاری در اغلب سالها در سه دهه گذشته، رتبه اول را دارا بوده است (گزارش تحلیل مهارتی نیروی کار مبتنی بر دینامیک اشتغال استان کردستان، ۱۳۹۷). در آخرین پایش ملی محیط کسب و کار ایران، کردستان جزء ضعیف‌ترین مناطق کشور بوده که نشان‌دهنده توجه کم و ناچیز به توسعه علمی کارآفرینی در این منطقه است. متأسفانه اجرای برنامه‌های توسعه‌ای کنونی این استان، با مشکلات عدیده‌ای مواجه بوده که پیامدهای نظیر افزایش بیکاری، توسعه نیافتگی منطقه، رشد نرخ فقر و افزایش شکاف درآمد سرانه (مرادی و جوان، ۱۳۹۷) و مهاجرت روستاییان به شهرهای صنعتی هم‌جوار را بدنبال داشته است و لذا لازم است که با دورنگری مناسب و با رویکردی علمی تمهیداتی در نظر گرفته شود و با شناخت فرصت‌های بالقوه کارآفرینی منطقه و استفاده بهینه از سرمایه‌های راکد و مغفول، امکاناتی را فراهم آورد تا زمینه کارآفرینی در روستاها ایجاد شود و کارآفرینی و خوداشتغالی رونق یابد.

لذا با توجه به مطالب ارایه شده، این پژوهش از نظر هدف، یک مطالعه کاربردی است که روش پژوهش در آن بصورت آمیخته اکتشافی است که در دو مرحله مجزا انجام شده است. روش گردآوری داده‌ها در پژوهش حاضر، روش کتابخانه‌ای و میدانی و ابزار گردآوری داده‌ها نیز، در ابتدا بصورت مصاحبه‌های نیمه‌ساختار یافته با ۱۵ نفر از خبرگان دانشگاهی و مدیران ارشد اجرایی توسعه کارآفرینی روستایی، به ویژه در مورد صنایع دستی و سپس تدوین یک پرسشنامه محقق ساخته و توزیع و جمع‌آوری آن از میان جامعه آماری کارآفرینان استان که به شیوه تمام شماری برای مطالعه انتخاب شده اند، است. در این پژوهش بعد از مصاحبه با خبرگان منتخب، از تحلیل مضمون با رویکرد کینگ و هاروکز استفاده شده است، که شامل سه مرحله کد گذاری توصیفی، کد گذاری تفسیری و مضامین فراگیر می‌باشد. در نهایت داده‌های بدست آمده با استفاده از نرم افزارهای SPSS و lisrel تحلیل گردیده و مهمترین عوامل موثر بر توسعه کارآفرینی روستایی تعیین و نهایتاً مدل توسعه کارآفرینی روستایی با توجه به صنایع دستی کردستان مشخص شده است. لذا در راستای نیل به این هدف، سعی میشود که پاسخی مناسبی به سوال "مدل توسعه کار آفرینی روستایی در بخش صنایع دستی کردستان چگونه است؟" ارایه شود..

مبانی نظری

توسعه کارآفرینی روستایی

¹Gholamivarshochi et al

² Aggarwal

کارآفرینی مفهومی است که همراه با خلقت بشر وجود داشته است. مروری بر ادبیات کارآفرینی نشان می‌دهد که مفهوم کارآفرینی برای اولین بار توسط اقتصاددانان مطرح شد. ریچارد کانتیلون^۱ (۱۷۳۰) که ابداع‌کننده‌ی واژه‌ی کارآفرینی است، کارآفرین را فردی ریسک‌پذیر می‌داند که کالا را با قیمت معلوم خریداری می‌کند و با قیمت نامعلوم می‌فروشد. ژوزف شومپتر^۲ اقتصاددان آلمانی و پدر کارآفرینی، در سال ۱۹۳۴ کارآفرینی را این‌گونه تعریف کرد: «هر فرآیندی در شرکت که منجر به کالای جدید، ایجاد روش جدید، بازار جدید و منابع جدید می‌شود، می‌گوییم کارآفرینی رخ داده است». بنابر تعریف واژه‌نامه‌ی "وبستر"^۳، «کارآفرین کسی است که متعهد می‌شود مخاطره‌ی یک فعالیت اقتصادی را سازمان‌دهی، اداره و تقبل نماید». کارآفرینی یک فعالیت هدفمند برای ایجاد، نگهداری و توسعه‌ی تجارت‌های سودآور است (کولوپینتو، ۲۰۱۱). مؤسسه‌های توسعه، کارآفرینی روستایی را قابلیت برای ایجاد فرصت‌های شغلی تلقی می‌کنند، سیاست‌مداران آن را به‌عنوان راه‌حلی مهم برای پیشگیری از آشفتگی روستا می‌شناسند، کشاورزان کارآفرینی را ابزاری برای بهبود درآمدهای کشاورزی در نظر می‌گیرند و زنان آن را به‌عنوان امکان کار در مجاورت منازل شان تلقی می‌کنند. البته برای تمامی این گروه‌ها، کارآفرینی و اشتغال وسیله‌ای برای بهبود کیفیت زندگی افراد و خانواده‌ها و اجتماع‌ها به‌شمار می‌رود که نتیجه تعامل آن، ایجاد محیط و اقتصاد سالم است. کارآفرینی روستایی، بر کارآفرینی در حال ظهور در مناطق روستایی ناظر است. امروزه، نیاز رو به رشدی به کارآفرینان روستایی برای ایجاد واحدهای صنعتی با فرصت‌های شغلی فراوان برای اهالی روستاها احساس می‌شود. بر همین اساس صاحب‌نظران و نهادهای توسعه، کارآفرینی روستایی را به‌عنوان مداخله‌ای راهبردی برای ارتقای توسعه روستایی و تسریع در روند آن می‌دانند (آگاروال، ۲۰۱۸).

صنایع دستی

بر طبق تعریف یونسکو در سمپوزیوم بین‌المللی صنایع دستی و بازار بین‌المللی در سال ۱۹۹۷، صنایع دستی را میتوان به عنوان محصولاتی که به طور کامل با دست ساخته می‌شوند و یا در ساخت آن از ابزارهای بسیار ساده استفاده می‌شود، تعریف کرد. همچنین در این تعریف اشاره شده است که می‌توان در تولید این محصولات از ابزارهای مکانیکی نیز استفاده کرد تا جاییکه استفاده صنعتگر از دست سهم قابل توجهی از تولید نهایی را در بر بگیرد. صنایع دستی از مواد خام بومی ساخته میشوند و می‌تواند به تعداد نامحدودی تولید شوند. این محصولات می‌تواند کاربردی، زیبایی‌شناسانه، تزئینی، سنتی، اجتماعی و یا نمادین باشند. شورای صنایع دستی ایران (۱۳۴۸) در تعریفی صنایع دستی را اینگونه تعریف میکند: "صنایع دستی به آن رشته از صنایع اطلاق میشود که تمام یا قسمتی از مراحل ساخت فرآورده‌های آن با دست انجام گرفته و در چارچوب فرهنگ و بینش‌های فلسفی، ذوق و هنر انسانهای هر منطقه با توجه به میراث‌های قومی آنان ساخته و پرداخته میشود" (یاوری، ۱۳۸۹). به بیانی دیگر، صنایع دستی به مجموعه‌ای از هنر-صنعت‌ها اطلاق می‌شود که عمدتاً با استفاده از مواد اولیه بومی و انجام قسمتی از مراحل اساسی تولید به کمک دست و ابزار دستی موجب تهیه و ساخت محصولاتی می‌شود که در هر واحد آن ذوق هنری و خلاقیت فکری صنعتگر سازنده به نحوی تجلی یافته و همین عامل وجه تمایز اصلی این گونه

¹ Richard cantillon

² Josep schumpeter

³ Webster

محصولات از مصنوعات مشابه ماشینی و کارخانه ای است (ممد و همکاران ۱۳۸۰). از ویژگی های صنایع دستی می توان به موارد ذیل اشاره کرد:

- حضور موثر، بلا واسطه، خلاق و تعیین کننده انسان در تولید هر محصول
- تامین قسمت های عمده ی مواد اولیه ی مصرفی از منابع داخلی
- داشتن بار فرهنگی (استفاده از نگاره ها، نقش ها و رنگ آمیزه های اصیل، بومی و سنتی)
- عدم همانندی و عدم تشابه فراورده های تولیدی با یکدیگر
- عدم نیاز به سرمایه گذاری زیاد در مقایسه با صنایع دیگر
- بی نیازی به کارشناس و متخصص خارجی
- دارا بودن ارزش افزوده ی زیاد در مقایسه با صنایع دیگر
- قابلیت ایجاد و توسعه در مناطق مختلف (شهر، روستا و حتی در جوامع عشایری)
- قابلیت انتقال تجربیات و رموز و فنون تولیدی به صورت سینه به سینه و همچنین طبق روش استاد و شاگردی و نیز شیوه های آموزش مدون و نهایتاً آموزش آکادمیک و دانشگاهی (ممد و همکاران، ۱۳۸۰).

- آشنایی با صنایع دستی روستاهای استان کردستان

صنایع دستی کردستان از لحاظ کیفیت و گستردگی در سطح کشور مطرح می باشد. استفاده از رنگ های گیاهی، ترکیب نقش و اصالت طرح، موجب برتری کیفیت صنایع دستی استان کردستان شده است. شهر سنندج و بیجار مهم ترین مرکز تولید گلیم و قالی می باشد. شهرت جهانی فرش سنندج و اعتبار آن در میان بازارهای جهانی سبب شده است که در دائره المعارف بریتانیا که از معتبرترین دائره المعارف های دنیاست، واژه «سنه» را که کردی سنندج است به نوعی قالی معروف ترجمه کرده اند. به علت ویژگی زندگی سنتی در بسیاری از نقاط کردستان و عدم استیلای بخش صنعتی، هنوز صنایع دستی کردستان از لحاظ کیفیت و گستردگی در سطح کشور مطرح می باشد، به گونه ای که فرش و گلیم کردستان به همراه محصولات ظریفه مانند شطرنج شهرت جهانی پیدا کرده است. صنایع دستی استان کردستان عبارتند از: نازک کاری چوب، دست بافی، خراطی، ساخت زینت آلات محلی، سوزن دوزی و روکاری، سفال سازی، حصیربافی، گیوه دوزی، نمدمالی و ساخت محصولات چرمی.

دستبافی شامل سجاده، موج، شال، جاجیم، گلیم، گلیمچه و پارچه لباسی است که در بیشتر نقاط شهری و روستایی کردستان تهیه می شود. زینت آلات شامل انواع دستبند، گردن بند، سینه ریز، النگو، سربند، انگشتری و گوشواره است. نازک کاری با چوب شامل قوطی سیگار، شیرینی خوری، کیف زنانه، سینی، بشقاب، آجیل خوری و... می باشد.

محصولات نازک کاری کردستان: کردستان مهم ترین استان کشور و از مهم ترین تولیدات صنایع دستی اش نازک کاری است. هنر نازک کاری ترکیب قطعات بسیار کوچک از انواع چوب های پرداخت شده طبیعی می باشد که با ظرافت خاص در کنار هم قرار گرفته و موجب به وجود آمدن قطعات بسیار ظریف چوبی همانند قلمدان و سایر محصولات می گردد. علاوه بر نازک کاری، اروسی سازی، منبت و معرق سنندج نیز از شهرت و اعتبار برخوردار است.

جولایی (نساجی سنتی) : کارگاه های تولید پارچه لباس کردی مردانه به جولایی معروف است. این پارچه ها ده سانتی متر عرض و در حدود بیست و یک متر طول دارند. محصولات همانند جاجیم یا رختخواب پیچ و جانمازها هم حاصل کار جولاهای می باشد که به صورت سنتی تهیه و به بازار عرضه می گردد.

کلاش : از دیگر صنایع دستی در مناطق کردنشین نوعی گیوه به نام کلاش تولید می شود که هماهنگی جالبی با لباس کردی دارد. رویه این کفش از نخ پنبه ای بافته شده و زیره آن از پارچه ی فشرده شده ساخته شده است، به همین دلیل کفشی بسیار سبک، نرم، قابل انعطاف و متناسب با محیط کوهستانی است. تولید کلاش در اصل مختص به اورامان بوده ولی اکنون در تمام شهرهای کردستان تولید می شود.

ساخت ابزار و آلات موسیقی : پیشرفت ساخت صنایع دستی چوبی به علت وجود چوب درختان جنگلی مرغوب و استعداد فراوان در زمینه تعلیم و یادگیری موسیقی موجب شده استان کردستان به یکی از مناطق عرضه وسایل موسیقی، به ویژه موسیقی سنتی تبدیل شود که نمونه آن ساخت دف، دیوان، تار، سه تار، ویولن، قانون و سنتور می باشد.

سایر صنایع دستی استان عبارتند از: زرگری سنتی، سفالگری، ساخت مصنوعات چرمی، کاردووزی و خراطی.

شکل ۱: نمونه هایی از صنایع دستی کردستان

(منبع : نگارندگان)

احمدی و همکاران (۱۳۹۸) در پژوهشی اذعان نموده اند که توسعه کارآفرینی زنان روستایی امری پویا و چند وجهی بوده و نیازمند توجه همزمان به عوامل فردی دیگری همچون نیروی انسانی خلاق، حمایت های مالی و اقتصادی از زنان روستایی، عوامل فرهنگی و آموزشی و ارتقاء زیرساخت های محیطی در روستاهای کشور است. احمدی و همکاران (۱۳۹۹) در پژوهش دیگری در مورد عوامل موثر بر موفقیت کارآفرینی زنان روستایی در استان کردستان به این نتیجه رسیده اند که مولفه های دسترسی پذیری های فناورانه، برنامه های آموزشی-ترویجی و نهایتاً اوضاع اقتصادی، دارای بالاترین سطح ارتباط با متغیر انگیزه پیشرفت زنان کارآفرین روستایی مورد مطالعه بوده و در مجموع متغیرهای مورد مطالعه، تبیین کننده ی حدود ۶۰ درصد از تغییرات انگیزه پیشرفت می باشند. امیدپور و همکاران (۱۳۹۹) در مطالعه ای به بررسی عوامل ساختاری موثر بر توسعه کارآفرینی مناطق روستایی شهرستان دلفان» پرداخته و به این نتیجه رسیده اند که ارتباط مولفه زیرساختی-فضایی با توسعه کارآفرینی بصورت مستقیم و تاثیرگذاری آن بیشتر از دیگر مولفه های اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و ویژگی های فردی است که ارتباطی غیرمستقیم و اثرگذاری پایین تری نسبت به مولفه زیرساختی- فضایی در توسعه کارآفرینی ناحیه دارد. نانکلی و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهشی در روستاهای مرزی استان کردستان از بابت مولفه های موثر بر توسعه روستایی به

این نتیجه رسیده اند که مولفه های کیفیت زندگی، زیست محیط، مهاجرت، توانمندی اقتصادی و نهایتاً کیفیت کالبدی فضاهاى روستایی در کل حدود ۶۸ درصد از تغییرات پراکنش توسعه روستایی این استان را تعیین می کنند. دانگ و همکاران^۱ (۲۰۲۱) در پژوهشی به این نتیجه رسیده اند که تأثیر منطق حاکمیت روستایی در فعالیت های کارآفرین روستایی بالا بوده و نقش کارآفرینان روستایی در ایجاد شغل و کاهش فقر روستایی را برجسته و با اهمیت دانسته اند. سلیمانی و همکاران^۲ (۲۰۲۱) در پژوهشی به بررسی و شناسایی شاخص های کارآفرینی روستایی پایدار در ایران پرداخته و ابعاد توسعه کارآفرینی روستایی را بررسی نموده اند. نتایج حاصل از این مطالعه نشان می دهد که در بعد اجتماعی فرهنگی، محققان توجه ویژه ای به ارتقای اعتماد اجتماعی و نوع دوستی و همدلی در بین مردم محلی دارند. در بعد اقتصادی نیز شاخص هایی مانند بهره برداری از امکانات، مدیریت هزینه محصولات و خدمات برای ثبات کسب و کار و مدیریت بازار از میانگین بالاتری برخوردار بوده است. در نهایت، شاخص های عمده بعد اخلاقی شامل شفافیت تجاری مالی، اخلاق در استفاده از منابع زیستی و مدیریت منابع انسانی می باشند. گوزل و همکاران^۳ (۲۰۲۱) در پژوهشی تحت عنوان «عوامل موفقیت کارآفرینی گردشگری برای مناطق روستایی: یک تحلیل داستانی بیوگرافی موضوعی در ترکیه»، شواهد تجربی در مورد اهمیت برنامه های کارآفرینی در مناطق روستایی ارائه نمودند، و نشان دادند که چگونه تعامل موسسات محلی می تواند به توسعه مشاغل کمک کرده و به اکوسیستم کارآفرینی کمک نماید.

منطقه مورد مطالعه :

استان کردستان در مجاورت بخش خاوری کشور عراق قرار دارد. مرکز این استان شهر سنندج است که در فاصله ۵۲۰ کیلومتری جنوب غربی تهران واقع شده است. بر اساس آخرین تقسیمات کشوری در سال ۱۳۸۸، این استان دارای ۱۰ شهرستان، ۲۵ شهر، ۲۷ بخش، ۸۴ دهستان و ۱۹۰۰ روستا است (رحیمی و هوشیار، ۱۳۹۸). جمعیت استان کردستان در سال ۱۳۹۳ معادل ۱۴۹۳۶۴۵ نفر بود که ۶۶ درصد آنها در شهر و ۴۴ درصد ساکن روستا میباشند. از این جمعیت قریب ۹۹/۹ درصد آنها مسلمان می باشند. بیشترین تراکم جمعیت در شهر سنندج و ۱۲۳ نفر در هر کیلومتر مربع و کمترین تراکم جمعیت در شهر بیجار و با ۱۹/۲ نفر در هر کیلومتر مربع است (کرمی و همکاران، ۱۳۹۹).

استان کردستان، با وسعتی در حدود ۲۹ هزار کیلومترمربع (در حدود ۱/۷ درصد از وسعت کشور)، در غرب ایران واقع شده است. این استان که در دامنه ها و دشتهای پراکنده سلسله جبال زاگرس میانی قرار گرفته است از شمال به آذربایجان غربی و قسمتی از زنجان، از شرق به همدان و بخشی دیگر از زنجان، از جنوب به کرمانشاه و از غرب به عراق، محدود است. استان کردستان با کشور عراق ۲۰۰ کیلومتر مرز مشترک دارد. در جدول (۱) مهمترین مشخصات استان و در شکل (۱) نقشه آن، ارائه شده است.

جدول ۱. مهم ترین شاخصهای اقتصادی استان کردستان - ۱۳۹۳

اقتصادی		جمعیت و مساحت	
تولید ناخالص داخلی استان	۶۰۷۸۴ میلیارد	۷۰۳ نفر	۱۴۹۳۶۴۵ بعد خانوار

^۱Dong et al

^۲Soleymani et al

^۳Güzel et al

ریال	نفر	نسبت وابستگی جمعیت	سهم از کشور
سهم تولید ناخالص استان از کشور	۴۰.۵٪	نسبت وابستگی جمعیت	۱.۹۹٪
سهم کشاورزی از تولید ناخالص داخلی استان	۴۷۴۰۵ نفر	مهاجرت از استان	۰.۷۳٪
سهم صنعت از تولید ناخالص داخلی استان	۳۷۰۵۳ نفر	مهاجرت به استان	۰.۶۶٪
سهم خدمات از تولید ناخالص داخلی استان	۱۰ شهرستان، ۲۹ شهر، ۳۱ بخش، ۸۵ دهستان	آخرین تقسیمات سیاسی در سال ۱۳۹۱	۰.۷۸٪
بهبود فضای کسب و کار	۵۰.۳٪	جمعیت مردان	۲۹۱۳۷
۶.۱۲		جمعیت مردان	۲۹۱۳۷

مساحت: ۶۱۲ کیلومتر مربع

(منبع: عبده ایطحی، ۱۳۹۴)

موقعیت طبیعی و ویژگی جغرافیای منطقه از قبیل کوه های مرتفع، آبشارها و رودهای خروشان، شکارگاه ها و غارهای طبیعی از یکسو و از سوی دیگر: آئین ها، آداب و رسوم، قلعه های مستحکم، تپه های باستانی، اماکن و عمارت های باستانی مانند حمام، خانه ها، کاروانسراها، روستاهای پلکانی با معماری منحصر به فرد، مراکز صنایع دستی و محلی فرش، گلیم، شال، گیوه، نازک کاری و... که تنها گوشه ای از غنای طبیعی، تاریخی، فرهنگی و هنری کردستان است] به این استان جاذبه های فراوانی بخشیده است که در نوبه خود، هریک از این جاذبه ها می تواند زمینه های لازم را برای گردش، تفریح، کوهنوردی، صید و ... فراهم آورد (کرمی و همکاران، ۱۳۹۹).

شکل ۲. نقشه استان کردستان

منبع: سازمان نقشه برداری کشور

یافته های تحقیق

در ابتدا فرآیند تحلیل یافته های مطالعه به صورت استقرایی صورت پذیرفت. بدین معنی که ابتدا کدگذاری توصیفی صورت گرفته و پس از آن طبقات فرعی و طبقات اصلی (درون مایه ها) بر اساس کدگذاری تفسیری شکل گرفتند و در چارچوب جایگذاری شد. طیف گسترده ای از مولفه های تاثیرگذار بر توسعه کارآفرینی روستایی توسط مصاحبه شوندگان ذکر گردید، که بسیاری از آنها میان مصاحبه شوندگان مشترک بوده و بسیاری از دغدغه ها و پیشنهادات مطرح گردید. نهایتاً پس از تعیین مضامین پایه و به دنبال نزدیکی معانی بین آنها، مضامین فرعی شناسایی گردیدند. این فرآیند تا تعیین مضامین اصلی به همین منوال ادامه یافت. به این ترتیب بیست و هشت مضمون سازنده و هفت مضمون اصلی تشکیل شدند. جدول (۲) مضمون های مرتبط را نشان میدهد.

جدول ۲. جدول مضامین فراگیر

مضمون سازنده	مضامین فراگیر
انگیزه	عوامل فردی
دانش و مهارت	
خلاصیت	
ریسک پذیری	
روحیه رقابت طلبی	عوامل اجتماعی
نهادینه شدن فرهنگ کارآفرینی	
الگو برداری از افراد موفق	
حمایت و تشویق نهادهای دولتی و شرکتهای بیمه	
ارائه مشاوره های تخصصی	عوامل اقتصادی
تسهیلات اعتباری و مالی (نظیر وام)	
بازار فروش	
مواد اولیه مورد نیاز و نیروی کار فعال	
قراردادن معافیت های مالیاتی برای مشاغل جدید روستایی از سوی دولت	تکنیکی
نیازسنجی جامعه	
استفاده از فنون سنتی	
شرکت در دوره های تخصصی	
استفاده از ابزار جدید	زیرساختی
برگزاری همایش ها و نشست های توسعه ی کارآفرینی	
راه اندازی مکانهای آموزشی و کارگاهی برای صنعتگران	
ایجاد بازارچه های فروش صنایع دستی	
آگاه سازی روستاییان از عواید صنایع دستی منطقه	عوامل فرهنگی
طراحی سایت های گردشگری موازی، رسانه های اختصاصی و ... برای معرفی	
صنایع دستی منطقه	
ارتقای حضور زنان در فعالیت های صنایع دستی	
تهیه طرح های امکان سنجی جهت توجیه سرمایه گذاران	عوامل اداری
حمایت از فارغ التحصیلان روستایی	
تشکیل کارگروه توسعه ی صنایع دستی روستایی	
توسعه ی صنایع دستی منطقه	
تهیه و تدوین دفترچه راهنما برای گردشگران	

(منبع: یافته‌های تحقیق)

مدل نهایی

نهایتاً با توجه به اجرای رویکرد نظریه بروان و کلارک و تحلیل نتایج از تحلیل داده‌ها، مدل نهایی تحقیق به شرح شکل ۳ تعیین گردید.

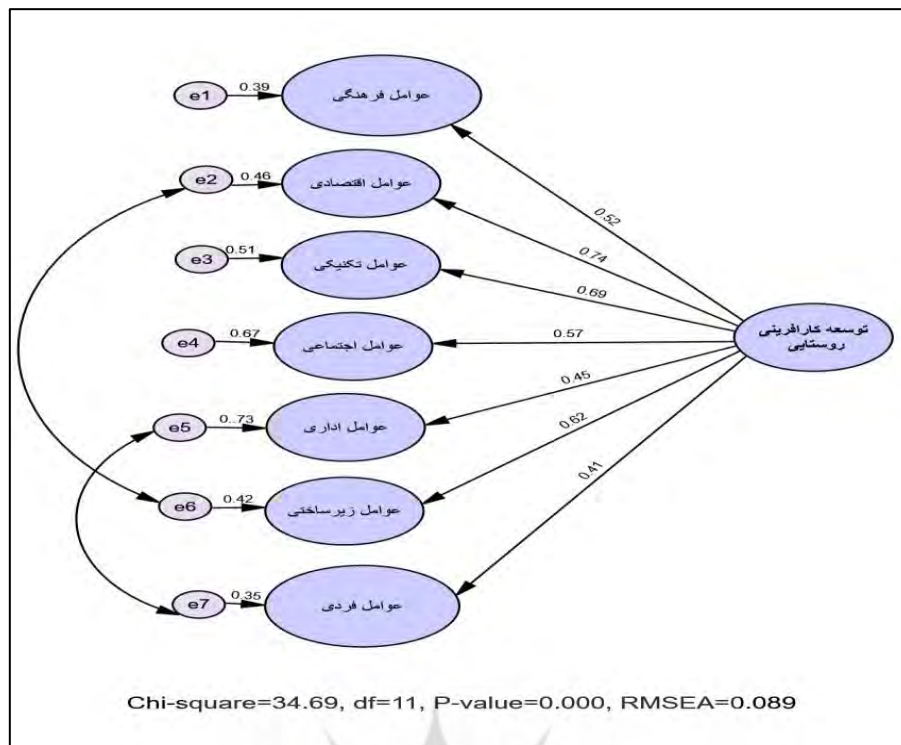
شکل ۳. مدل توسعه کارآفرینی روستایی استان کردستان

(منبع: یافته‌های تحقیق)

اولویت بندی عوامل شناسایی شده

بعد از تعیین مدل مفهومی تحقیق، پرسشنامه‌ای تنظیم و بعد از توزیع میان کارآفرینان استان و تأیید روایی صوری پرسشنامه توسط ۳ تن از اساتید و محاسبه ضریب آلفای کرونباخ (۰/۸۹) برای پایایی آنها، به تعیین مولفه‌های مهم و تأثیر گذار و رتبه بندی آنها اقدام گردید. اما پیش از اجرای تحلیل عاملی تأییدی، دو آزمون بارتلت و آزمون KMO نیز اجرا گردید. نتایج حاصل نشان داد که مقدار آزمون KMO برابر ۰/۷۵۵ و سطح معناداری آزمون بارتلت برابر ۰/۰۰۰ است که نشان دهنده کفایت و مناسب بودن داده‌ها برای اجرای تحلیل عاملی است.

در ادامه برای تعیین مهمترین علل شناسایی شده و میزان اهمیت آنها، از تحلیل عاملی تأییدی مرتبه اول استفاده شد و نتایج بدست آمده از آن، در شکل (۴) ارائه گردیده است. همانطور که از شاخصهای برازش مدل در این شکل نیز مشاهده می‌گردد، مدل پژوهش حاضر دارای برازش مطلوبی است و ساختار عاملی در نظر گرفته شده برای آن قابل قبول است و از برازش مناسبی برخوردار است.

شکل ۴. نتایج تحلیل عاملی مرتبه اول

(منبع: یافته های تحقیق)

نتایج جدول شماره (۳) نشان می‌دهد که مهمترین عامل در توسعه کارآفرینی روستایی (براساس بارهای عاملی)، عوامل اقتصادی با بار عاملی ۰/۷۴ است. بعد از آن، به ترتیب عوامل تکنیکی با بار عاملی ۰/۶۹، عوامل زیرساختی با بار عاملی ۰/۶۲، عوامل اجتماعی با بار عاملی ۰/۵۷، عامل فرهنگی با بار عاملی ۰/۵۲، عوامل اداری با بار عاملی ۰/۴۵ و عوامل فردی با بار عاملی ۰/۴۱ قرار دارند.

جدول ۳. رتبه بندی عوامل مؤثر در توسعه کارآفرینی روستایی

رتبه	عامل	بار عاملی استاندارد شده	انحراف استاندارد	مقدار تی	ارزش پی
۱	اقتصادی	۰.۷۴	۰.۴۳	۷.۵۶	۰.۰۰۰***
۲	تکنیکی	۰.۶۹	۰.۳۹	۷.۴۷	۰.۰۰۱*
۳	زیرساختی	۰.۶۲	۰.۳۱	۷.۲۳	۰.۰۰۲*
۴	اجتماعی	۰.۵۷	۰.۲۸	۶.۸۵	۰.۰۰۱*
۵	فرهنگی	۰.۵۲	۰.۵۱	۶.۳۱	۰.۰۰۱*
۶	اداری	۰.۴۵	۰.۵۶	۶.۱۲	۰.۰۰۱*
۷	فردی	۰.۴۱	۰.۴۴	۵.۸۲	۰.۰۰۱***

* و **: معناداری در سطح خطای به ترتیب ۰/۰۱ و ۰/۰۵.

(منبع: یافته های تحقیق)

نتیجه گیری و دست آورد علمی پژوهش

مطالعه حاضر با هدف بررسی و ارائه مدل توسعه کارآفرینی روستایی با توجه به صنایع دستی کردستان انجام شد. بواسطه کارآفرینی می توان فرصتهای جدیدی را برای روستاییان ایجاد نمود تا سرمایه و درآمد خود را ارتقا، و با

ایجاد کسب و کارهای کوچک و متوسط استانداردهای زندگی در جوامع روستایی را بهبود بخشند. کارآفرین روستایی به دنبال نوآوری و خلاقیت در فعالیتهای کشاورزی و غیر کشاورزی، شناسایی فرصتهای جدید، کاربری اراضی و استفاده بهینه، نوآورانه و متنوع در راستای توسعه روستایی است. با توجه به مدل نهایی کارآفرینی روستایی استان کردستان، نتایج بدست آمده از تحلیل‌ها نشان داد که تعداد ۷ مضمون فراگیر (عوامل فردی، عوامل اجتماعی، عوامل اقتصادی، عوامل فنی، عوامل زیرساختی، عوامل فرهنگی) در ارائه مدل توسعه کارآفرینی روستایی دخیل هستند که از میان آنها عامل اقتصادی با بار عاملی ۰/۷۴ بعنوان مهمترین عامل شناخته شده است.

بعد از عوامل اقتصادی، به ترتیب عوامل تکنیکی با بارعاملی ۰/۶۹، عوامل زیر ساختی با مقدار ۰/۶۲، عوامل اجتماعی با مقدار عاملی ۰/۵۷، عوامل فرهنگی با بار عاملی ۰/۵۲، عوامل اداری با بار عاملی ۰/۴۲ و نهایتاً عوامل فردی با بار عاملی ۰/۴۱ قرار دارند.

عوامل اقتصادی شامل مواردی همچون دسترسی آسان به تسهیلات اعتباری و مالی (نظیر وام)، داشتن بازار فروش برای محصولات تولیدی خود، دسترسی به مواد اولیه و نهادهای مورد نیاز، قراردادن معافیت های مالیاتی برای مشاغل جدید روستایی از سوی دولت است. مشکلی که در صنایع دستی وجود دارد این است که راهبردهای بازاریابی برای این نوع از صنایع تدوین نمی شود و شاید معرفی این محصولات و فروش آنها چندان در اولویت قرار نمی گیرد. به همین دلیل، هنرمندان برای پیدا کردن بازارهای مناسب برای محصولات خود دچار مشکلات متعددی هستند. این درحالیست که چنین صنایعی می توانند به عنوان موتورهای مولد اقتصاد، در سامان دهی و جهت دهی نیروی کار فعال جامعه نقش کلیدی بازی کنند. از سوی دیگر، معافیت مالیاتی یکی از مسایل مورد توجه کسب و کارها بوده عملکرد آنها را تحت تاثیر قرار می دهد.

عوامل فردی دربردارنده مولفه های داشتن انگیزه، برخورداری از دانش و مهارت لازم، داشتن خلاقیت، ریسک پذیری و روحیه رقابت طلبی است. داشتن انگیزه و پشتکار یکی از عناصر اصلی موفقیت در عرصه کارآفرینی است. امروزه یکی از نیازهای مهم بازار کار به ویژه با تخصصی شدن مشاغل و کسب و کارها نیروی کار ماهر، متخصص و آموزش دیده است لذا برخورداری از دانش و مهارت لازم امری حیاتی بشمار می رود.

عوامل اجتماعی شناسایی شده در استان متشکل از حمایت دولت، اطلاع از وجود الگوهای موفق کارآفرینی، نهادینه شدن فرهنگ کارآفرینی و برگزاری مشاوره های کارآفرینی است. عوامل حمایتی و شناسایی الگوهای موفق کارآفرینی از جمله عوامل مؤثر بر بهبود عملکرد تعاونی‌های صنایع دستی بوده است که می تواند فعالیت های کارآفرینی را تسهیل نماید.

عوامل تکنیکی متشکل از نیازسنجی، دوره های تخصصی، فنون سنتی و ابزار جدید است. نیازسنجی؛ پیش شرط تولید در حوزه صنایع دستی است.

عوامل زیرساختی شامل شرکت در همایش و نشست های توسعه ی سرمایه گذاری در صنعت صنایع دستی، ایجاد محلی در مکانهای گردشگری برای معرفی فرهنگ و آداب و رسوم بومی و محلی، و ایجاد بازارچه فروش صنایع دستی در مجاورت مکان های گردشگری بوده است.

مولفه های شکل دهنده *عوامل فرهنگی* عبارت بودند از: آگاه نمودن روستاییان از عواید صنایع دستی منطقه، طراحی وبلاگها و سایتهای معرفی صنایع دستی، ارتقای حضور زنان در فعالیت های صنایع دستی و برنامه ریزی برای

گسترش حضور آنان. باید با اطلاع رسانیهای صحیح و مناسب، دیدگاه روستائیان را نسبت به این هنر ارزشمند تغییر داد. نهایتاً برای عوامل اداری نیز میتوانیم مواردی همچون: امکان سنجی، تشکیل کارگروه، حمایت از فارغ التحصیلان و توسعه صنایع را نام برد. هنرهای دستی برای پیشرفت و توسعه نیازمند جذب سرمایه هستند. از طریق ارائه طرحهای امکان سنجی می توان سرمایه گذاران را برای سرمایه گذاری در این بخش مجاب نمود. با حمایت از جوانان تحصیل کرده روستاها، آنها را به بازگشت و فعالیت در روستا تشویق نمود. نمایندگان شوراها، دهیاران و بخشداران از جمله مراجع اصلی روستاها هستند که برخورداری از حمایت آنها می تواند بستر توسعه و رشد هنرهای دستی منطقه را فراهم نماید.

نتایج حاصل از این تحقیق با یافته های پاره ای از تحقیقات قبلی، نظیر مطالعه احمدی و همکاران (۱۳۹۸)، احمدی و همکاران (۱۳۹۹)، امیدپور و همکاران (۱۳۹۹)، همخوانی دارد. لذا با توجه به نتایج بدست آمده، اعطای تسهیلات با بهره کم جهت افزایش انگیزه کارآفرینی روستائیان، برگزاری دوره های آموزشی جهت آشنایی روستائیان با فرآیند ایجاد کسب و کار جدید مربوط به گردشگری و نیز قوانین مرتبط با آن و حتی راه کارهای تسهیل این فرآیند، و تشویق زنان به حضور فعال در عرصه کارآفرینی پیشنهاد می گردد.

منابع

- احمدی سنور، کوهستانی حسین، یادآور حسین، شعبانعلی فمی حسین. (۱۳۹۹). واکاوی عوامل مؤثر بر موفقیت کارآفرینی زنان روستایی در استان کردستان. فضای جغرافیایی. ۲۰ (۷۰): ۱۶۷-۱۸۷
- احمدی سنور، کوهستانی حسین، یادآور حسین، شعبانعلی فمی حسین. (۱۳۹۸). فراتحلیل عوامل مؤثر بر توسعه کارآفرینی زنان روستایی. اقتصاد فضا و توسعه روستایی. ۸ (۲۷): ۲۱-۳۸.
- امیدپور، فردوس، رحمانی فضلی، عبدالرضا، عزیزپور، فرهاد. (۱۳۹۹). تحلیل عوامل ساختاری مؤثر بر توسعه کارآفرینی مناطق روستایی شهرستان دلفان. اقتصاد فضا و توسعه روستایی. شماره ۹ (۳۱): ۲۱-۴۰.
- جمشیدی، علیرضا؛ جمینی، داود؛ نظری سرمازه، حمید. (۱۳۹۲). بررسی عوامل پیشبرنده و بازدارنده توسعه کارآفرینی زنان روستایی. فصلنامه زن و جامعه. سال ۴، شماره ۲، صص ۱۶۶-۱۳۷.
- سواری، مسلم. (۱۳۹۷). بررسی عوامل مؤثر بر توسعه کسب و کارهای غیرزراعی در بین زنان روستایی استان کردستان، رویکردهای پژوهشی کارآفرینانه در کشاورزی، دوره ۱، شماره ۲، ۳۱-۴۳.
- رحیمی، سمیه؛ هوشیار، حسن. (۱۳۹۸). راهبردهای توسعه گردشگری شهری از دیدگاه آمایش سرزمین (مورد مطالعه: استان کردستان). فصلنامه جغرافیا و برنامه ریزی منطقه ای. سال نهم. شماره ۲، بهار. صص ۳۳۴-۳۱۷.
- کرمی، رین العابدین؛ اسماعیل پور روشن، علی اصغر، عباسیان، اکبر. (۱۳۹۹). مدیریت و برنامه ریزی مجتمع های گردشگری روستایی؛ مطالعه موردی روستاهای استان کردستان. فصلنامه جغرافیا و برنامه ریزی منطقه ای. سال دهم. شماره ۲، بهار. صص ۷۸۹-۸۰۸.
- عبده ایطحی، محمد. (۱۳۹۴). خالصه مدیریتی مطالعات استانی طرح توسعه کسب و کار و اشتغال پایدار (تکاپو) استان کردستان. وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.

قنبری، نصیه؛ بوزرجمهری، خدیجه؛ صادقلو، طاهره (۱۳۹۶). موانع و چالش‌های زنان روستایی در ایجاد کسب و کارهای کوچک (مطالعه موردی: دهستان پایین رخ شهرستان تربت حیدریه). همایش ملی بررسی راهکارهای مدیریت توسعه کارآفرینی روستایی در ایران.

مرادی، ح. و جوان، ف. (۱۳۹۷). عوامل موثر بر شکا گیری بنگاههای اقتصادی کارآفرینانه در روستاهای شهرستان کرمانشاه. اقتصاد فضا و توسعه روستایی. شماره ۱.

نانکلی کل آبادی، مصطفی؛ اسدیان، فریده؛ عباسی سمنانی، علیرضا (۱۴۰۰). تحلیل ساختاری مولفه های موثر بر توسعه روستایی با تاکید بر اقتصاد غیر رسمی در استان کردستان (مطالعه موردی مناطق مرزی شهرستان مریوان و بانه). فصلنامه جغرافیا و برنامه ریزی منطقه ای. سال سیزدهم. شماره ۲، بهار. صص ۷۷۰-۷۵۳.

نجفی کانی، ع. و حسام، م. و آشور، ح. (۱۳۹۴). سنجش وضعیت توسعه کارآفرینی در مناطق روستایی (مورد: دهستان استرآباد جنوبی در شهرستان گرگان). اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۴(۱ (پیاپی ۱۱))، ۳۷-۵۶. ولایی، م، کریم زاده، ح. و منافی آذر، ر. (۱۳۹۷). تحلیل موانع توسعه کسب و کارهای خرد در نواحی روستایی شهرستان میاندوآب، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال هفتم، شماره سوم (پیاپی، ۲۵)، پاییز ۱۳۹۷، ۱۸۳-۲۰۸.

Aggarwal, A. K. (2018). The empirical perspectives on rural entrepreneurship development in India. Available at SSRN 3184142.

Ansari, Bahareh et al. (2013). "Sustainable Entrepreneurship in Rural Areas." Research Journal of Environmental and Earth Sciences 5(1):26-31.

Colopinto, K. (2011). Mobilize Maine: Asset-based Regional Economic DEVELOPMENT, National Association of Development Organization Research Foundation, September (22), 39-78

Dong, J., Xu, W., & Cha, J. (2021). Rural entrepreneurship and job creation: the hybrid identity of village-cadre-entrepreneurs. China Economic Review, 70, 101704

Geetha, K. & Rajani, N. (2017). Factors motivating women to come entrepreneurs in, Chittoor district International, Journal of home science; Vol.3, No.2, pp.752-755.

Gholamivarshochi, M.I, Mir Mohammad Sadeghi, J., & Dehghani, A.A. (2004) Influential Factors Analysis of Total Factor Productivity of Rural Small Industries Sponsored by Jihad Agriculture Organization of Isfahan province, Journal of science and Technology of Agriculture and Natural Resources, 9(1) 61-71.

Güzel, Ö., Ehtiyar, R., & Ryan, C. (2021). The Success Factors of wine tourism entrepreneurship for rural area: A thematic biographical narrative analysis in Turkey. Journal of Rural Studies, 84, 230-239.

Ilo, (2010) Gender Mainstreaming in Local Economic Development Strategies, A guide (Geneva:2010) Available, (19), 10-35

Nosrati, F, & Eimani, B (2009) Challenges in the Development of rural industries, Journal and environmental rural, 29 (129), 86-97 (In Persian).

Soleymani, A., Farani, A. Y., Karimi, S., Azadi, H., Nadiri, H., & Scheffran, J. (2021). Identifying sustainable rural entrepreneurship indicators in the Iranian context. Journal of Cleaner Production, 290, 125186.

Vantilborgh, T., Bidee, J., Pepermans, R., Willems, J., Huybrechts, G., and Jegers, M. (2015). Effects of ideological and relational psychological contract breach and fulfilment on volunteers' work effort. Eur. J. Work Organ. Psychol. 23, 217-230.